



Корнієнко Ганна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: gannakor@ukr.net
ORCID 0000-0002-7062-1027

doi: 10.21564/2414–990x.147.180732
УДК 349.4

АГРОБІЗНЕС ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Стаття присвячена формулюванню визначення поняття «агробізнес» у правовому контексті. Підкреслено, що АПК та агробізнес – явища нетотожні, передусім через різну орієнтацію господарської діяльності. Розкрито соціально-економічний зміст агробізнесу. Розглянуто різні підходи до трактування сутності агробізнесу: суб'єктний, функціональний, крізь призму сукупності певного виду відносин. Запропоновано авторське визначення досліджуваної категорії.

Ключові слова: агробізнес; правова категорія; відносини; соціально-економічний зміст.

Корниенко А. С., кандидат юридических наук, доцент, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail : gannakor@ukr.net ; ORCID 0000-0002-7062-1027

Агробизнес как правовая категория

Статья посвящена определению понятия «агробизнес» в правовом контексте. Подчеркнуто, что АПК и агробизнес – явления нетождественные, прежде всего из-за разной ориентации хозяйственной деятельности. Раскрыто социально-экономическое содержание агробизнеса. Рассмотрены различные подходы к трактованию сущности агробизнеса: субъектный, функциональный, сквозь призму совокупности определенного вида отношений. Предложено авторское определение исследуемой категории.

Ключевые слова: агробизнес; правовая категория; отношения; социально-экономическое содержание.

Вступ. У прийнятій ще 2013 р. Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. вказується, що «аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, є системоутворювальним у національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій» [1].

Сьогодні, 6 років потому, вказане твердження все більше набуває актуальності та вагомості. Так, в Україні «в умовах падіння промисловості основною рушійною силою став агрокомплекс. Саме збільшення питомої ваги сільського господарства в загальній структурі ВВП із 8,4 % у 2010 р. до 11,9 % (+3,5 %) (у 2018 р. – Г. К.) частково утримало економіку країни від дефолту. АПК посів місце провідної галузі (донора) національної економіки, фактично формуючи економічний профіль країни» [2].

Отже, розуміючи важливість агропромислового комплексу (далі – АПК) в сучасних умовах та роблячи на нього значну ставку в позиціях поповнення державного бюджету і підтримання ВВП, як один з пріоритетних напрямів діяльності уряду у 2018 р. було визначено стимулювання розвитку агропромислового комплексу, зокрема, підтримка розвитку фермерських господарств. Це завдання не тільки не втратило пріоритетності, а, навпаки, ускладнилось і отримало свій розвиток у 2019 р., коли урядом було передбачено «продовження надання державної підтримки агропромислового комплексу...; посилення державного контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів, обігом та маркуванням органічної продукції, приведення законодавства у відповідність з європейськими нормами» [3, с. 91].

Підтверджується обраний курс держави на підтримку аграрної сфери і в концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, якою визначено пріоритетні напрями діяльності, цілі та завдання, очікувані результати від її провадження. Серед проблем, на розв'язанні яких наголошено в Програмі, вказано й на таке: «Ситуація, що склалася в аграрному секторі, зумовлює ряд викликів, основними з яких є необхідність поліпшення умов ведення бізнесу, проведення якісних перетворень, спроможних забезпечити підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва на внутрішньому та зовнішньому ринку, продовольчу безпеку держави, і наближення до європейської політики у сфері сільського господарства... На сьогодні залишаються невирішеними питання удосконалення форм і методів державної підтримки, розроблення дієвих інструментів підтримки малих виробників, сприяння у виході товаровиробників на світовий аграрний ринок... Потребує невідкладного вирішення питання адаптації сільськогосподарських товаровиробників до умов роботи в глобалізованому економічному середовищі з урахуванням формування зони вільної торгівлі з державами – членами ЄС» [4].

Звісно, що проблем у досліджуваній сфері набагато більше, ніж наведено. Про них досить докладно говорить й у згадуваній вище Стратегії, і безпосередньо в Програмі, і в державних звітах, і у громадських спеціалізованих оглядах, і в наукових розвідках. Проте, на нашу думку, доцільно насамперед звернути увагу на питання, пов'язане з необхідністю гармонізації аграрної діяльності з міжнародними вимогами, стандартами та практиками, у тому числі й державної аграрної політики, яка виявляється в нормативно-правовому регулюванні, розробленні державних програм підтримки українських аграрних виробників тощо. Недарма у вказаній вище Програмі зазначено, що під час

першого етапу (2019 р.) її реалізації передбачається розроблення, прийняття нових і внесення змін до нормативно-правових актів, що стосуються розвитку аграрного сектору економіки. Водночас слід розуміти, що фрагментарне внесення змін до нормативно-правових актів створить такий самий «фрагментарний» ефект і не уможливить бажаних системних змін у всьому агросекторі. Досягнути мети у запровадженні абсолютно нових і таких, що відповідають вимогам часу, міжнародним практикам та євроінтеграційним прагненням України підходів до регулювання та підтримки агросектору в економіці нашої держави неможливо без здійснення цілого комплексу наукових досліджень, причому не тільки технологічного та технічного спрямування, як це зазначено в Програмі та Стратегії, а й теоретико-правового. Без належного осмислення сутності сучасного аграрного сектору, який, як справедливо зазначається в науковій літературі, набув нових рис та перетворився на агробізнес, годі й взагалі побудувати ефективну систему взаємовідносин між державою, суспільством та суб'єктами аграрної сфери.

Маємо зауважити, що перешкодою на цьому шляху для української практики стає стереотипне сприйняття агросфери як такої, що апріорі потребує постійної державної підтримки через свою соціальну складову. Так, їй справді необхідна певна допомога, але не як традиційно слабкій, відсталій галузі суспільного виробництва, а як особливому виду бізнесу. Саме ця відмінність і лежить в основі різних підходів до розробки державної аграрної політики в Україні та у розвинених країнах. Там, де аграрна сфера позиціонується як агробізнес, її підтримують саме як чутливий бізнес, який має свої особливості, але, наголошуємо, як *бізнес*, тому аграріям дають дієву допомогу у вигляді преференцій, механізмів страхування, механізмів регуляції (як, наприклад, Європейський сільськогосподарський гарантійний фонд та Ворбурзька група зі статистики послуг). Там, де аграрна сфера сприймається не як бізнес, її підтримка відбувається із нехтуванням законів ринку, вимог бізнесу. Це яскраво ілюструє ситуація, що склалася у 2018 р. з українським врожаєм. Зокрема, в огляді ГО «Публічний аудит» вказано, що у 2018 р., незважаючи на примхи погоди (оптимальні агрокліматичні умови в період сівби озимих, посуха в період вегетації і дощі під час збирання), українським аграріям вдалося зібрати рекордний обсяг сільськогосподарських культур. За даними Мінагрополітики, урожай зернових досяг 70,1 млн т (проти 63 млн т у 2014, 66 млн т у 2016 р. – Г. К.). Цей обсяг був забезпечений за рахунок пізніх культур, для яких склалися найбільш сприятливі погодні умови. Так, валовий збір пшениці склав 24,5 млн т, ячменю – 7,3 млн т, жита – 407 тис. т. Урожай кукурудзи досяг максимальних 35,5 млн т, намотот гречки – 130 тис. т. Крім того, аграрії країни зібрали рекордні 13,6 млн тонн соняшника і 4,4 млн т сої. Валовий збір ріпаку також становив максимальні 2,6 млн т. Звісно, до таких досягнень аграріїв не зовсім були готові інфраструктура та логістика країни. У першу чергу виникли проблеми з наявністю необхідних обсягів для зберігання продукції, а далі – з можливістю перевантажити її на експорт» [3]. Далі в цьому огляді зроблено такий загальний висновок: «технічні втрати зерна в

Україні досягають 15 % річного врожаю, тоді як втрати зерна в країнах Європи та в США не перевищують 1–2 % врожаю, що є технічно неминучим мінімумом. Недостатнім є рівень забезпечення сільгоспвиробників сховищами для зберігання зернової та плодоовочевої продукції. Оптові ринки не забезпечують формування оптової ціни, оскільки вони є лише організованими майданчиками, на яких товари можуть купуватися і в роздріб. У пікові періоди збору й транспортування врожаю критично не вистачає рухомого складу для перевезення сипких вантажів – вагонів-зерновозів» [3].

Поглянемо на викладене очима пересічного європейського фермера і поставимо питання: чи можлива ситуація із втратою вже готового та зібраного врожаю в тій країні, де цей врожай сприймається як товар, що принесе прибуток, де суб'єкт, який займається цим товаром, орієнтується на вимоги ринку? Очевидно, що ні. А якщо згадати ще й про такий чинник, як імпортозалежність української сільськогосподарської продукції, коли паливо і техніка постачається з-за кордону, через що переважна частина заробленого (за деякими даними, практично все) витрачається на закупівлю того, що потрібно для вирощення нового врожаю?

Відтак, щоб наблизитись до розуміння сутності агробізнесу як явища сучасного суспільного життя, слід відкинути традиційне, укорінене в українській колективній свідомості його сприйняття і поглянути на нього як на особливий вид бізнесу. Для цього важливо з'ясувати принципи його функціонування, суб'єктну складову, механізми державної підтримки та гарантій, захист від рейдерства тощо. Найпершим у наведеному переліку необхідних для вирішення завдань має бути осмислення правової сутності аграрного бізнесу з метою формулювання його визначення. Саме цьому і присвячене дане дослідження.

Аналіз літературних даних і постановка задачі дослідження. Слід одразу ж зазначити, що питанню визначення агробізнесу вже неодноразово приділяли увагу українські дослідники, зокрема: І. А. Абрамович (І. А. Abramovych), Г. О. Андрусенко (Н. О. Andrusenko), І. М. Брюховецький (І. М. Briukhovetskyi), П. С. Березівський (P. S. Berezivskyi), Ю. Е. Губені (Yu. E. Hubeni), О. М. Журкану (O. M. Zhurkanu), В. П. Мартянов (V. P. Martianov), Н. І. Михалюк (N. I. Mykhaliuk), Г. І. Мостовий (H. I. Mostovyi), В. Ф. Семенов (V. F. Semenov), І. Ю. Сіваченко (І. Yu. Sivachenko), В. П. Федоряк (V. P. Fedoriak), а серед останніх досліджень – А. І. Лівінський (A. I. Livinskyi), Н. О. Долгошея (N. O. Dolhosheia), Г. Дзядук (H. Dziaduk), В. М. Слома (V. M. Sloma) та ін. Водночас, не применшуючи значущості здійснених досліджень, зауважимо, що агробізнес як правове явище ще не був предметом ґрунтовного вивчення. Переважно він є об'єктом економічних досліджень. Однак правовий аспект цієї теми ще потребує розробок та обговорень, особливо зараз, коли, як слушно зазначає проф. Я. М. Гадзало, «пріоритетом для аграрної науки (академічної, освітянської, відомчої, недержавної) є наукове забезпечення перетворення агропромислового комплексу у фінансово успішний сектор економіки» [5, с. 8].

Мета і завдання статті. «Бізнес», «агропромисловий комплекс», «підприємство» – терміни, якими вже давно оперують вітчизняні вчені, тоді як «агробізнес» увійшов у сучасний науковий обіг лише в останні декілька десятиліть. Це, на наш погляд, пояснюється стрімким зростанням аграрного сектору економіки України, проведенням аграрної та земельної реформ, кардинальними соціально-економічними, правовими та інституціональними змінами, що відбулися в нашій державі. Ведення в нових умовах сільськогосподарської діяльності зумовило виникнення безлічі правових відносин, що потребували правового унормування. Та й саме явище, яке знайшло своє вираження у слові «агробізнес», слід ще всебічно осмислити як правове, з'ясувати його сутність і спробувати дати йому визначення.

Таке завдання ми ставимо ще й тому, що, на жаль, незважаючи на те, що цей термін входить до категоріального апарату різних наукових галузей, у правознавстві не знайшов свого доктринального оформлення в дефініції.

Виклад основного матеріалу. Маємо звернути увагу на те, що, не розкривши соціально-економічної сутності агробізнесу, неможливо дати йому і правове визначення. А. І. Лівінський пише з цього приводу: «Агробізнес – це не лише сучасна форма організації аграрного виробництва, а й складна соціально-економічна категорія, визначаючи яку не слід обмежуватися аналізом лише принципів комплексності тих чи інших динамічних властивостей даного процесу, пов'язаних із сучасним, відносно вищим рівнем розвитку продуктивних сил та набором інших факторів, що зумовлюють розвиток даного виду діяльності. На процес формування агробізнесу великий вплив мають виробничі відносини, які визначають характер суспільно-економічної системи, адже без урахування соціально-економічної сторони справи будь-яке визначення його суті є неповним» [6, с. 53].

Отже, що являє собою агробізнес?

Задля відповіді на це питання маємо одразу зробити таке зауваження. Досить часто українські вчені намагаються розкрити певне явище через трактування його в іноземних джерелах. Проте такий підхід не є прийнятним щодо визначення агробізнесу. По-перше, через те, що поняття «агробізнес» у західних джерелах уживається ще із середини минулого століття, тоді як у вітчизняний науково-економічний, а надто правовий простір він увійшов не так давно – після 90-х років. По-друге, якщо західні економісти наділяють агробізнес ознаками виключно комерційної діяльності, беручи до уваги, в основному, практичні питання його існування, то через історичний спадок та більш виражений соціальний характер агропромислового комплексу українська наука агробізнес сприймає саме через поняття, структуру та призначення АПК. Залишимо за рамками цієї статті аналіз відмінностей між АПК та агробізнесом, зазначимо лише, що не поділяємо точки зору вчених щодо тотожності цих явищ і підтримуємо позицію Н. О. Долгошеї та І. І. Ранця, які аргументовано стверджують протилежне. Вважаємо, що агробізнес є принципово новим та відмінним від АПК правовим явищем; в основі їх розрізнення лежить орієнтація діяльності суб'єктів господарювання. З економічних досліджень відомо, що структурно

АПК в Україні та агробізнес у розвинених країнах відрізняються, як мінімум, рівнями розвитку інфраструктури та системою зв'язків між елементами цієї структури. Тож навіть за умови, якщо б АПК та агробізнес структурно повністю збігалися, напрями їх діяльності залишалися б незмінно різними: в АПК виробничо-збутова орієнтація, а в агробізнесі – маркетингова. Підкреслимо, що «особливе місце у реновації агропромислового виробництва належить розвитку такого складного й багатопланового явища, як бізнес, який можна тлумачити як справу, заняття, підприємницьку чи комерційну діяльність, що дають прибуток і найчастіше пов'язані з ризиком. До того ж діяльність можна називати бізнесом за умов, коли видобувають продукцію в сирому вигляді, виробляють або дістають її більше, ніж потрібно для власного споживання, а тому вдаються до обміну й продажу її надлишків» [6, с. 53].

Досліджуючи особливості агробізнесу в регіонах, О. М. Журкану розглянув різні визначення поняття «агробізнес» і ще у 2009 р. дійшов висновку, що всі вони містять такі характеристики: 1) структурно агробізнес – це сукупність суб'єктів підприємницької діяльності, які діють в аграрному секторі економіки країни. Сюди входить підприємницька діяльність у виробництві засобів виробництва для сільського господарства; власне сільськогосподарське виробництво; зберігання, транспортування і переробка сільськогосподарської продукції та торгівля як сировиною, так і переробленою продукцією. До агробізнесу також входять усі види діяльності з обслуговування сільського господарства (агросервіс, ринкова інфраструктура); 2) функціонально агробізнес – це новий тип економічних відносин між суб'єктами аграрного ринку, що характеризуються взаємовигідною співпрацею з урахуванням економічних інтересів усіх його учасників [7, с. 33]. Як наслідок, вчений пропонує агробізнес на регіональному рівні розглядати як «найбільш прогресивну і високоефективну форму спільної організації виробництва продовольства, в якій усі його галузі об'єднані в одній структурно завершній, збалансованій, технологічно, економічно та організаційно пов'язаній системі, основне завдання якої полягає в максимальному забезпеченні населення регіону продовольчими товарами» [7, с. 34].

Автори монографії «Розвиток агробізнесу на сільських територіях» (2010) І. М. Меренкова та О. Ю. Савенкова [8] наводять декілька визначень зарубіжних дослідників щодо поняття «агробізнес». Не будемо їх цитувати через нецільність повторення, однак звернемо увагу на те, що одні вчені підходять до визначення даного поняття досить широко, розкриваючи його через «сукупність галузей», які знаходяться відносно сільського господарства або «зверху», бо надають йому ресурси, або – «знизу», оскільки займаються збутом, переробкою та розподілом (М. Трейсі); інші вчені вбачають в агробізнесові не сукупність галузей або підприємств, а діяльність, що здійснюється приватними особами, підприємствами або організаціями і пов'язана з отриманням природних благ, виробництвом або придбанням та продажем товарів або наданням послуг в обмін на інші товари, послуги або гроші із взаємною вигодою заінтересованих осіб або організацій у сільському господарстві (А. Хоскінг). Цю ж точку зору

підтримують Ц. Лерман, Є. Строев, Б. Шайтан [8, с. 9–13]. Додамо, що деякі вчені розглядають агробізнес через сукупність суб'єктів, які ним займаються. Наприклад, Я. П. Березівський пропонує таке визначення: аграрний бізнес – це сукупність організаційно сформованих, юридично оформлених суб'єктів підприємництва у сфері сільськогосподарської діяльності з новим типом економічних відносин, що базується на інтегрованих процесах, пов'язаних з виробництвом, переробкою і дистрибуцією продукції з метою отримання прибутку усіма учасниками продуктового ланцюга [9, с. 29–30].

Досить цікаве системне дослідження здійснив Р. В. Ляшенко, запропонувавши цілу таблицю визначень поняття «агробізнес» з 1998 р. до 2011 р. [10, с. 235]. Певно, в таблиці зібрано не всі визначення, які надавалися за вказаний період дослідниками різних сфер, проте в цілому вони є такими, що достатньо відображають поступовий розвиток наукової думки в осмисленні агробізнесу як явища. Щоправда, власного визначення автор не наводить, хоча з його роботи зрозуміло, що він вважає найбільш досконалим дефініцію І. А. Абрамовича (2011): «Це особлива підсистема економічних відносин, що склалася в аграрному секторі розвинених країн у результаті злиття аграрного, промислового і торгового капіталів у процесі поглиблення інтеграційних зв'язків між сільським господарством та промисловістю (вертикальної інтеграції)» [11, с. 4].

Так, І. А. Абрамович досить точно й усебічно відбив у дефініції ознаки, що вирізняють агробізнес з-поміж інших видів діяльності. Проте ще ближче до осягнення його суті підійшли, на наш погляд, Н. О. Долгошея та І. Н. Меренкова з О. Ю. Савенковою. Останні як автори вже згадуваної монографії надають агробізнесу загальну характеристику і визначення: «агробізнес – це напрям економічної діяльності, що включає в себе сукупність факторів, які визначають та координують економіку АПК, таких як виробництво сільськогосподарської продукції, поставка необхідних ресурсів, переробка, транспортування, маркетинг, менеджмент, наукові дослідження, фінансово-кредитні відносини. Усі ці елементи рівнозначні, взаємопов'язані та підпорядковані одній меті – отриманню прибутку. Участь у ринку, задоволення покупців, отримання власної вигоди – це основа агробізнесу» [8, с. 13]. Дослідниці наголошують, що основною сферою діяльності агробізнесу є сільськогосподарське виробництво та його ресурсне забезпечення. Агробізнес вони розглядають як систему виробничих відносин, у тому числі організаційно-правових, які виникають між господарюючими суб'єктами з приводу виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки та доведення до кінцевого споживача. Тобто при визначенні сутності агробізнесу застосовується суб'єктний та функціональний підходи. Перший передбачає акцент на відносинах між суб'єктами і на їх спрямуванні на отримання прибутку; другий – на сукупності галузей сфер АПК, що забезпечують отримання прибутку на підставі створення кінцевого продукту (сировина, продукція, продовольство). Виокремлюючи макро-, мезо- та мікрорівень, вчені на мезорівні розкривають агробізнес як сукупність соціально-економічних відносин, що складаються в результаті взаємодії його суб'єктів з приводу виробництва,

розподілу, обміну та споживання продуктів аграрної сфери сільської території муніципального району на підставі поєднання особистої вигоди та суспільної користі та спрямованої на досягнення максимальної економічної ефективності і соціального ефекту на цій території [8, с. 21].

Н. О. Долгошея (2011) на основі власного аналізу наукових публікацій з питань сутності агробізнесу виокремила основні ознаки, що найчастіше містяться у визначеннях дослідників: 1) «охоплення сфери постачання, виробництва, збуту і розподілу продукції» – саме через цю ознаку здебільшого виражають сутність агробізнесу європейські дослідники. Невипадково її вважають класичною, адже перше визначення цього поняття, виведене Дж. Девісом і розвинуте його послідовниками, ґрунтувалося на сферах застосування такого виду сільськогосподарської діяльності; 2) «взаємозв'язок з іншими галузями економіки» – відбиває важливу особливість, яка характеризує агробізнес не як замкнений сам у собі процес, а такий, що має вихід на інші види і сфери діяльності; 3) «наявність системної складової агробізнесу, сукупності пов'язаних елементів тощо» – наголошується на структурованості й комплексності, взаємозв'язку та взаємозалежності компонентів, що утворюють агробізнес як цілісне явище; 4) «ототожнення з АПК» – прибічники трактування агробізнесу та АПК як подібних тим самим ігнорують решту складових, які виходять за рамки зв'язків сільськогосподарської діяльності з промисловістю; 5) «поглиблення суспільного поділу праці. А, як наслідок, спеціалізації і кооперації сільськогосподарського виробництва з іншими сферами суспільного виробництва» – ознака, що відображує сучасні прояви агробізнесу; 6) «наявність ділових (бізнесових) зв'язків» – з одного боку, нагадує про початкову сутнісну близькість розглядуваного поняття і родового слова «бізнес»; з другого, означає співпрацю з іншими суб'єктами; 7) «забезпечення безперервності процесу відтворення» – наголошується на підтриманні режиму постійності функціонування всіх ланок виробничого ланцюга агробізнесу; 8) «орієнтація на максимізацію прибутку або мінімізацію витрат» – принцип, що притаманний бізнесу як такому, означає найдієвіший мотиватор, зокрема й агробізнесу [12, с. 77–78]. Проаналізувавши всі ці ознаки, дослідниця дійшла висновку, що найбільш точно виражена суть агробізнесу у визначенні А. Хоскінга, оскільки він не тільки враховує напрацювання Дж. Девіса, а й сучасні ознаки, зокрема, наявність ділових зв'язків та орієнтацію на прибуток. Але і його визначення Н. О. Долгошея не вважає цілком досконалим через те, що А. Хоскінг, і це справедливе зауваження, не враховує поглиблення суспільного поділу праці та забезпечення безперервності процесів відтворення. Спираючись на такі міркування, науковець пропонує власне визначення: «Агробізнес є відтворювальним комплексом галузей і сфер економіки країни, а також різноманітних установ, які функціонують в єдності й забезпечують виробництво, переробку і збут продукції, що вироблена на основі сільськогосподарської сировини з метою отримання прибутку» [12, с. 78].

Отже, з викладеного стає очевидним, що соціально-економічний аспект категорії «агробізнес» висвітлений у науці досить глибоко й усебічно. Водночас

осягнути правову природу агробізнесу і надати цьому словесної форми вираження, безумовно, складно. Як слушно зауважує А. І. Лівінський, на відміну від інших видів бізнесу агробізнес охоплює сукупність людської діяльності в спектрі різноманітних видів праці, який поєднаний з аграрною сферою. У загальному розумінні агробізнес сприймається як процес координації та інтеграції діяльності в сфері виробництва, переробки, торгівлі з метою запобігання різких коливань у цінах, збуті продукції, наданні послуг й одержанні прибутку [6, с. 53].

Проаналізувавши численні визначення вчених-економістів, можна зробити висновок, що агробізнес розуміється як: форма підприємницької діяльності; форма господарювання; економічні відносини; справа, оформлена юридично; сукупність галузей; сукупність суб'єктів; сукупність відносин. Однак у супереч тому, що агробізнес досить часто розглядають як сукупність певних відносин, у науці й до сьогодні не існує однозначної думки щодо визначення кола відносин, які становлять основу агробізнесу. Одні вчені вважають, що елементами агробізнесу є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, інші – обслуговування цих процесів. На наш погляд, агробізнес включає: відносини з приводу виробництва сільськогосподарської продукції, сировини; усі відносини, пов'язані з переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією виробленої продукції; відносини з матеріально-технічного та наукового забезпечення виробників сільськогосподарської продукції. Безсумнівно, в основі агробізнесу лежить приватна власність на землю, засоби виробництва, вироблену продукцію [13, с. 137].

Якщо розглядати агробізнес з правової точки зору, то в узагальненому вигляді її можна визначити як діяльність, що здійснюється систематично з метою отримання прибутку в процесі виробництва, переробки, зберігання, транспортування й реалізації сільськогосподарської продукції та сировини. Водночас слід розуміти, що йдеться не про діяльність як таку або взагалі будь-яку, а лише про ту, що набула суспільного характеру і спрямована на отримання прибутку. Зрозуміло, що такий вид діяльності об'єктивується у вигляді відносин. Надаючи відносинам між суб'єктами агробізнесу форми правових, держава наділяє цих суб'єктів правами та покладає на них обов'язки, забезпечуючи їх державним примусом.

Як відносини розглядають агробізнес все частіше протягом останніх років. Наприклад, у дослідженні 2018 р. (Х. Дзядук) агробізнес розкривається як «сукупність відносин між учасниками аграрного ринку, процесів і технологій, пов'язаних із виробництвом, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції, а також здійсненням інших видів діяльності, що приносить дохід, що задовольняє потреби конкретних споживачів і не суперечить існуючому законодавству» [14, с. 221]. Такий підхід, як бачимо, найбільше відповідає вимогам до характеристики агробізнесу як юридичної категорії. Проте і це визначення не можна взяти за взірць. По-перше, вжитий автором термін «учасники аграрного ринку» через його узагальнений характер вносить непевність у розуміння

суб'єктів таких відносин, що є неприпустимим для правової науки; по-друге, введення нового поняття «аграрний ринок» потребує додаткового правового визначення; по-третє, заключна приєднувальна конструкція «а також здійснення інших видів діяльності, що приносить дохід», очевидно, передбачає взагалі будь-яку комерційну діяльність і «розмиває» межі таких видів діяльності. Водночас слід позитивно відмітити спробу узагальнити агробізнес крізь призму понять «відносини» і «сукупність відносин», а також акцент на тому, що така діяльність не може суперечити законодавству.

Підсумовуючи наші міркування щодо сутності агробізнесу як відносно нового для українських реалій явища та усвідомлюючи важливість його наукового осмислення як правової категорії, пропонуємо таке визначення: «агробізнес у правовому контексті – це врегульовані нормами аграрного права відносини, які виникають у зв'язку з виробництвом, переробкою, зберіганням, транспортуванням та реалізацією сільськогосподарської продукції та сировини, а також матеріально-технічним і науковим забезпеченням цих процесів, з метою отримання прибутку суб'єктами цієї діяльності».

Висновки. Як слушно зазначається у Звіті Уряду України–2018, «запорукою економічного зростання є створення рівних, прозорих та передбачуваних правил ведення бізнесу, включення України до регіональних та глобальних ланцюгів створення доданої вартості, створення умов для розвитку високотехнологічних виробництв, прискорення залучення інвестицій в економіку України та розвиток експортного потенціалу українських виробників» [3, с. 19]. Сприятиме досягненню зазначених цілей удосконалення правового регулювання ведення агробізнесу в Україні, тож найперший крок у цьому напрямі можна вважати зробленим – здійснено спробу визначення його як правової категорії.

Список літератури

1. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України ; Стратегія від 17.10.2013 р. № 806-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p> (дата доступу: 25.08.2019).
2. Глобальний аналіз ГО «Публічний аудит» базових макроекономічних показників України (2013–2018 рр.). Як економіка України опинилася на дні та як вивести її з теперішнього стану: рецепт від «Публічного аудиту». URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovyh-makroekonomichnyh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/> (дата доступу: 31.08.2019).
3. Звіт Уряду 2018. Уряд Гройсмана. 218 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Zvit%202018.pdf> (дата доступу: 24.08.2019).
4. Державна цільова програма розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року : розпорядження Кабінету Міністрів України ; Концепція від 30.12.2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-p> (дата доступу: 20.08.2019).
5. Гадзало Я. М. Про реформування аграрної науки на інноваційній основі. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 5–12.
6. Лівінський А. І. Державне управління у сучасній реновації аграрного виробництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С. 51–55.
7. Журкану О. М. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу на регіональному рівні. *Агросвіт. Економіка АПК*. 2009. № 4, лютий. С. 30–34.
8. Меренкова И. Н. Развитие агробизнеса на сельских территориях : монография. Липецк-Тамбов : Изд-во Пещина Р. В., 2010. 159 с.

9. Березівський Я. П. Понятійний апарат трактування суті підприємництва, бізнесу та агробізнесу. *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького*. 2009. Т. 11, № 1(40). С. 23–31.
10. Ляшенко Р. В. Сутність та зміст системного менеджменту в агробізнесі. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (65), січень. С. 233–237. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-53> (дата доступу: 26.08.2019).
11. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми прояву аграрного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. С. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57 (дата доступу: 05.09.2019).
12. Долгошея Н. О. Теоретичні основи трактування агробізнесу в економічній науці. *Економіка та держава*. 2011. № 1. С. 76–78.
13. Корнієнко Г. С. «Агробізнес» як правова категорія. *Актуальні проблеми екологічного, земельного та аграрного законодавства в сучасних умовах* : матеріали «круглого столу», присвяч. 90-річчю з дня народж. д-ра юрид наук, проф., чл.-кор. НАПрН України В. К. Попова (Харків, 1 берез. 2019 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана і М. В. Шульги. Харків : Право, 2019. С. 136–137.
14. Дзядук Г. Концептуальні основи розвитку малого та середнього агробізнесу як об'єкта державного впливу. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 2. С. 219–225.

References

1. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy; Stratehiia vid 17.10.2013 r. № 806-р. (2013). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r>.
2. Hlobalnyi analiz HO „Publichnyi audyt” bazovykh makroekonomichnykh pokaznykiv Ukrainy (2013–2018 rr.). Yak ekonomika Ukrainy opynylasia na dni ta yak vyvesty yii z teperishnoho stanu: retsept vid „Publichnoho audytu”. URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/globalnyj-analiz-bazovykh-makroekonomichnykh-pokaznykiv-ukrayiny-2013-2018-rr/>.
3. Zvit Uriadu 2018. Uriad Hroismana. 218 s. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Zvit%202018.pdf>.
4. Derzhavna tsilova prohrama rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky na period do 2022 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy; Kontseptsiiia vid 30.12.2015 r. № 1437-р. (2015). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-r>.
5. Hadzalo, Ya.M. (2015). Pro reformuvannia ahrarnoi nauky na innovatsiinii osnovi. *Ekonomika APK*, 12, 5–12 [in Ukrainian].
6. Livinskyi, A.I. (2018). Derzhavne upravlinnia u suchasni renovatsii ahrarnoho vyrobnytstva. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 10, 51–55 [in Ukrainian].
7. Zhurkanu, O.M. (2009). Teoretychni osnovy ta formy proiavu ahrarnoho biznesu na rehionalnomu rivni. *Ahrosvit. Ekonomika APK*, 4, 30–34 [in Ukrainian].
8. Merenkova, Y.N. (2010). Razvytye ahrobyznesa na selskykh terrytoryakh. Y. N. Merenkova, O. Iu. Savenkova (Eds.). Lypetsk-Tambov: Yzd-vo Peshchyna R. V. [in Russian].
9. Berезivskiy, Ya.P. (2009). Poniatiinyi aparat traktuvannia suti pidpriemnytstva, biznesu ta ahrobyznesu. *Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S.Z. Gzhytskoho*. Vol. 11, 1(40), 23–31 [in Ukrainian].
10. Liashenko, R.V. (2019). Sutnist ta zmist systemnoho menedzhmentu v ahrobyznese. *Molodyi vchenyi*, 1 (65), 233–237. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-53> [in Ukrainian].
11. Abramovych, I.A. (2011). Teoretychni osnovy ta formy proiavu ahrarnoho biznesu. *Efektivna ekonomika*, 12, 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_57 [in Ukrainian].
12. Dolhosheia, N.O. (2011). Teoretychni osnovy traktuvannia ahrobyznesu v ekonomichnii nausti. *Ekonomika ta derzhava*, 1, 76–78 [in Ukrainian].
13. Korniienko, H.S. (2019). «Ahrobyznese» yak pravova katehoriia. *Aktualni problemy ekolohichnoho, zemelnogo ta ahrarnoho zakonodavstva v suchasnykh umovakh*: materialy «kruhloho stolu», prysviach. 90-richchiu z dnia narodzh. d-ra yuryd nauk, prof., chl.-kor. NAPrN Ukrainy V.K. Popova (Kharkiv, 1 berez.2019 r.). A.P. Getman, M.V. Shulha (Eds.). Kharkiv: Pravo, 136–137 [in Ukrainian].

14. Dziaduk, H. (2018). Kontseptualni osnovy rozvytku maloho ta serednoho ahrobiznesu yak obiekta derzhavnoho vplyvu. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, issue 2 (55), part 2, 219–225 [in Ukrainian].

Korniyenko G. S., PhD in Law, Associate Professor of Department of Land and Agricultural Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail : gannakor@ukr.net ; ORCID 0000-0002-7062-1027

Agribusiness as a legal category

The article is devoted to formulating such definition as «agricultural business» in the legal context. It is highlighted that agroindustrial complex and agricultural business are not identical things, first of all because of different orientation of economic activity. The social and economic content of agricultural business was revealed. Different approaches to the disclosure of the essence of agricultural business are considered, such as: subjective, functional, in the context of a certain type of relations. As a result, the author's definition of the study category was proposed. Agribusiness includes: relations concerning the production of agricultural products, raw materials; all relations related to the processing, storage, transportation and sale of manufactured products; relations with logistical and scientific support of agricultural producers. Agribusiness from a legal point of view, then in a generalized form it can be defined as an activity that is carried out systematically for profit in the process of production, processing, storage, transportation and sale of agricultural products and raw materials.

Keywords: agricultural business; legal category; relations; social and economic content.

Рекомендоване цитування: Корнієнко Г. С. Агробізнес як правова категорія. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 151–162. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.147.180732>.

Suggested Citation: Korniyenko, G.S. (2019). Ahrobiznes yak pravova katehoriia [Agribusiness as a legal category]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, issue 147, 151–162. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.147.180732> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 15.10.2019 р.